

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата юридичних наук, доцента

Корольової Вікторії Вікторівни на дисертацію

Гаряги Олега Олександровича на тему «Доступ до правосуддя за судовими статутами 1864 року: законодавчі норми та реалії політики самодержавства в Україні у кінці XIX – на початку XX ст. (історико-правове дослідження)», представлену на здобуття ступеня доктора філософії галузі знань 08 «Право» зі спеціальності 081 «Право»

Актуальність теми дисертації. Сучасний етап державотворення в Україні супроводжується низкою складних і суперечливих процесів, що мають різну природу та характер. У таких умовах особливого значення набуває осмислення історичного досвіду функціонування державних інституцій, зокрема інститутів правосуддя. Специфіка українського державотворення вимагає врахування не лише поточних політико-правових умов, а й історичних моделей організації судової влади, зокрема тих, що формувалися на українських землях у межах російської імперії.

У цьому контексті важливим є звернення до судової реформи 1864 року, що запровадила низку прогресивних для свого часу принципів: незалежність суду, гласність, змагальність судового процесу, суд присяжних, кваліфіковану адвокатуру. Однак у реальній практиці впровадження цих норм спостерігалось суттєве розходження між законодавчими приписами та фактичним станом судочинства, особливо на теренах українських губерній.

Доступ до правосуддя, як ключовий показник ефективності судової системи, у другій половині XIX – на початку XX ст. значною мірою залежав від імперської політики самодержавства. В українських регіонах доступність судових інстанцій була обмежена як соціальними та національними чинниками, так і адміністративно-політичними бар'єрами.

Актуальність теми дослідження зумовлена також тим, що сучасна

історико-правова наука, як правило, зосереджувалася на загальних аспектах судової реформи 1864 року, її підготовці, механізмів реалізації, ролі і значення для функціонування судових інституцій того часу.

Водночас питання реального доступу до правосуддя за умов дії судових статутів, особливо в контексті соціально-правової специфіки українських губерній, не отримало належного комплексного висвітлення. Наразі відсутнє спеціальне дослідження, яке б всебічно розкривало доступ до правосуддя через призму норм судових статутів 1864 року, з урахуванням політики самодержавства в Україні кінця XIX – початку XX ст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалось в рамках науково-дослідної теми кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету Вищого навчального закладу «Університет економіки та права «КРОК» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення прав людини та дитини в умовах розбудови правової, демократичної, соціально-орієнтованої держави з широко розгалуженими інститутами громадянського суспільства» (номер державної реєстрації: 0118U001384).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, їх достовірність. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, характеризуються високим ступенем обґрунтованості, що забезпечується комплексним системним підходом до вирішення поставлених завдань; належним рівнем теоретичних узагальнень; використанням комплексу загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання; ґрунтовною джерельною базою, що охоплює 248 найменувань; архівним матеріалом, який становить значну фактологічну основу дисертації.

Методологічною базою дисертації стало використання діалектичного методу, що допомогло якісному розкриттю предмета дослідження та виконання окреслених мети і завдань. Використання діалектичного методу

наукового пізнання державно-правових явищ і процесів сприяло можливості розглянути їх взаємозв'язок між собою та суспільством, визначити закономірності і тенденції специфіки функціонування судової системи в українських губерніях російської імперії, на які було поширено дію норм судових статутів 1864 року.

У ході підготовки дисертаційного дослідження було використано також комплекс спеціальних наукових методів. Так метод системного аналізу застосовано у процесі аналізу джерел та нормативно-правової бази дослідження. Залучення історичного методу дало можливість простежити специфіку та особливості змін у системі правосуддя на території українських губерній впродовж другої половини XIX століття – початку XX століття. Виявлення специфіки діяльності судових інституцій, що діяли в українських землях стало ефективним завдяки використанню інституційного методу. Завдяки структурно-функціональному методу вдалося дослідити практичну діяльність судових установ у сфері доступу до правосуддя. Звернення до історико-порівняльного методу посприяло визначенню суті явищ предметного поля дисертації та їх ефективного зіставлення з попередніми історичними періодами. Нормативно-порівняльний метод дав можливість належним чином опрацювати норми судових статутів 1864 р. і показати їх відображення у процесі правосуддя. Завдяки методу порівняльно-правового аналізу стало можливим комплексно розглянути досвід діяльності судових органів з розгляду цивільних та кримінальних справ. Використання юридико-технічного методу дало можливість простежити механізми винесення конкретних рішень судових інституцій у процесі здійснення судочинства.

Основні положення та висновки дисертаційного дослідження знайшли своє відображення у 7 наукових працях, серед яких 4 статті опубліковано у фахових періодичних виданнях України, 3 тезах доповідей на міжнародних наукових та науково-практичних конференціях.

Наукова новизна результатів дисертаційної роботи.

Ознайомлення зі змістом дисертації здобувача дозволяє стверджувати, що визначена у вступі мета успішно досягнута, а окреслені завдання виконані. Це знайшло відображення в основних положеннях роботи, які сформульовані автором особисто і характеризуються певною науковою новизною.

Наукова новизна отриманих результатів зумовлена тим, що запропонована дисертація а своїм змістом та характером є першим у вітчизняній юридичній науці дослідженням, де здійснено комплексний аналіз законодавчих норм судових статутів 1864 року у сфері доступу до правосуддя з урахуванням реалій політики самодержавства в Україні у кінці XIX – на початку XX ст.

Серед найбільш важливих наукових результатів, що визначають новизну дисертаційної роботи можна відзначити такі:

- обґрунтовано, що специфіка доступу до правосуддя в українських землях у період панування російського самодержавного режиму безпосередньо пов'язана з конкретними історичними умовами державотворення з урахуванням характерологічних ознак, що визначали її особливості;

- охарактеризовано чинники, які вплинули на процес формування основ доступу до правосуддя в українських землях після запровадження судових статутів 1864 року;

- проаналізовано, що доступ до правосуддя за судовими статутами мав забезпечуватись кращими західними зразками судочинства із закріпленням принципів незмінності та незалежності суддів, презумпції невинуватості і рівності усіх перед законом, гласності, усності, змагальності судочинства;

- доведено, що на практиці ідея доступу до правосуддя на нових демократичних засадах входила у протиріччя із сутністю російського імперського самодержавного режиму, у зв'язку з чим ключові принципи та інститути, проголошені судовими статутами 1864 р., зазнавали систематичних утисків та обмежень.

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів.

Отримані результати розширюють і доповнюють теоретичні та наукові аспекти дослідження проблемних питань з історії держави і права України, а теоретичні положення, пропозиції, висновки та практичні рекомендації, сформульовані в дисертації, можуть бути використані у таких сферах:

- *правотворчості* – для сприяння покращенню ефективності заходів з розробки нормативно-правових актів, виявлення й усунення існуючих у чинному законодавстві прогалин та колізій;

- *правозастосовчій діяльності* – результати дослідження можуть бути застосовані в умовах реформування судової системи на сучасному етапі вітчизняного державотворення;

- *науково-дослідній* – при проведенні досліджень з питань реалізації судової реформи;

- *навчальному процесі* – для здобувачів вищої освіти під час вивчення курсів з «Історії держави і права України», «Історії політичних та правових вчень», «Теорії держави і права», «Історії України», «Політології», відповідних спецкурсів у вищих навчальних закладах, написання підручників та навчально-методичних посібників.

Повнота викладу наукових результатів дисертації в опублікованих працях. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження знайшли своє відображення у 7 наукових працях, 4 статті опубліковано у наукових періодичних виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз, а також 3 публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації.

Опубліковані наукові праці дисертанта, які зараховані за темою дисертації, відповідають чинним вимогам, що встановлені для здобуття ступеня доктор філософії.

Оцінка змісту дисертації та її оформлення. Дисертація складається з анотацій, списку публікацій здобувача за темою дисертації, змісту, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

Загальний обсяг дисертації становить 261 сторінку, з них основний текст займає 240 сторінок. Список використаних джерел складається із 248 найменувань і займає 21 сторінку.

Структура дисертації побудована логічно і сприяє розкриттю теми дослідження, виконанню поставлених завдань. Дисертація оформлена відповідно до Вимог оформлення дисертацій, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40.

Анотація дисертації відповідає встановленим вимогам та є узагальненим коротким викладом її основного змісту, в якій представлені основні результати дослідження із зазначенням наукової новизни та практичного значення, що дає повне уявлення про виконану здобувачем роботу.

Відсутність порушень академічної доброчесності.

У поданій на рецензування дисертації порушення академічної доброчесності не виявлено. Робота не містить ознак академічного плагіату чи інших порушень, які могли би поставити під сумнів самостійний характер виконання дисертантом представленої наукової роботи. Це дозволяє зробити висновок про дотримання автором вимог академічної доброчесності.

Зауваження та дискусійні положення щодо дисертації.

Незважаючи на позитивну оцінку змісту рецензованого наукового дослідження, вважаємо доцільним висловити свої міркування щодо окремих дискусійних моментів, які потребують додаткового уточнення та обґрунтування під час публічного захисту дисертації.

1. У підрозділі 2.2 дисертації автором здійснено ґрунтовний аналіз законодавчих норм судових статутів 1864 року в контексті забезпечення доступу до правосуддя. Акцентовано увагу на тому, що застосування норм судових статутів у сфері доступу до правосуддя доволі чітко виразилось у процесі розгляду цивільних та кримінальних справ. Разом із тим, у роботі варто було б чіткіше окреслити межу між тими положеннями судових

статутів, які дійсно сприяли розширенню доступу до правосуддя для населення, зокрема в українських губерніях, і тими, що зберігали декларативний характер та залишалися у площині юридичної фікції.

Це особливо важливо з огляду на суперечність між прогресивним змістом судових реформ та політикою самодержавства, яке у кінці XIX – на початку XX ст. дедалі більше звужувало реальний простір для правозастосування незалежного та справедливого судочинства.

2. У Висновках дисертації зазначено, що судова реформа вважалася однією з найбільш успішних і послідовних серед проголошених царизмом перетворень 1860–1870-х років. Безсумнівно, судові статuti 1864 року декларували низку прогресивних демократичних принципів, зокрема, гласність, змагальність, незалежність судової влади, суд присяжних, рівність усіх перед законом. Втім, постає закономірне питання, чи можна стверджувати, що проголошена законодавчо рівність справді реалізувалась у практичній площині, зокрема в умовах збереження владної вертикалі, адміністративного впливу та слабкої інституційної автономії судової системи?

3. В дисертації слушно зазначено, що постулати, сформовані на основі аналізу практики трансформаційних процесів у російській імперії другої половини XIX – початку XX ст., можуть бути корисними для осмислення сучасного стану та перспектив реформування судової системи. У зв'язку з цим постає важливе і водночас дискусійне питання, в якій мірі історичний імперський досвід судової реформи може бути врахований у процесі сучасної реформи правосуддя?

Слід зазначити, що висловлені критичні зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації та не знижують наукової й практичної значущості дисертаційного дослідження Гаряги О.О.

Загальна оцінка кваліфікаційної наукової праці. Дисертація Гаряги Олега Олександровича на тему «Доступ до правосуддя за судовими статутами 1864 року: законодавчі норми та реалії політики самодержавства

в Україні у кінці XIX – на початку XX ст. (історико-правове дослідження)» є самостійною кваліфікаційною науковою працею. За своїм змістом, теоретичним рівнем та науковою новизною рецензоване наукове дослідження відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261, Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, вимогам до оформлення дисертацій, затвердженим Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40.

За результатом публічного захисту Гаряга Олег Олександрович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Рецензент:

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри державно-правових дисциплін

Університету економіки та права «КРОК» *В. Корольова* **Вікторія КОРОЛЬОВА**

В. Корольова засвідчук
Директор департаменту кадрів вищого навчального закладу
«Університет економіки та права «Крок»
В. Тейсма-Михайчук
20__ р.